

PETAR NISETEO-NIŽETIĆ KAO HUMANIST

Mladen Nikolanci

Kao i brojni drugi intelektualci u Dalmaciji (spomenimo kao najizrazitije primjere Julija Bajamontija i Grgura Bučića), i rad Petra Nisetea je bio polihistorijski. Ovdje ćemo dati nekoliko podataka koji ilustriraju njegovo humanističko djelovanje. Iako školovan u agrektnim naukama (matematika, fizika), iako se intenzivno bavio proučavanjem prirode, Niseteo nije mogao izbjeći ni humanistički rad. Tlo rodnog Starog Grada, i općenito otoka Hvara i srednje Dalmacije, pružali su i previše poticaja. Simptomatično je, naime, upravo to što se on tom radu posvećuje tek nakon povratka u rodni grad, nakon što je 1814. *napustio službu* direktora gimnazije u Gorici. Povod za to su pružali brojni arheološki nalazi, naročito natpisi i novac.

Izlagat će u prvi mah ponešto neobično što kao *motto* tom njegovom historijskom i arheološkom djelovanju želimo postaviti jedan Niseteov izrazito politički čin — *pjesmu Iliriji* koju je objavio 1809. Ova rodoljubna pjesma, iako spjevana na talijanskom jeziku, nastala je za njegova službovanja na gimnaziji u Gorici, u trenutku kad je Napoleon formirao kraljevinu Iliriju, u čemu je Niseteo, kao i toliki drugi naši rodoljubi, vidio davno željeni trenutak da se konačno južni Slaveni otresu tuđinskog jarma. Očito je, a to je kasnija književna kritika i istakla, da Niseteo *nije bio pjesnik po rođenju*, ali je emotivna komponenta spontana i iskrena. U isto vrijeme i u istoj prilici, na jednak je način reagirao i jedan drugi naš rodoljub, *Valentin Vodnik*. Ali dok je Vodnikova pjesma uskrslj Iliriji postala duhovno dobro naroda, Niziteova je zaboravljena, zbog jednostavnog razloga što nije spjevana na našem jeziku. Međutim, pitanje *Niseteove talijanštine* je rezultat sasvim praktičnog momenta (čitavo školovanje na talijanskom jeziku, mogućnosti objavlivanja i u vezi s time nedostatak periodike na našem jeziku), jer je, s druge strane, Niseteo sve do konca života bio uvjeren i dosljedan rodoljub. On o našem jeziku ima ovakvo mišljenje: »Lijep je i bogat jezik slovinski koliko to može biti ma koji drugi jezik...«, a na jednom drugom mjestu: »izjavljujem otvoreno da ja ljubima taj jezik, jer je bogat različitim modifikacijama u korjenskim i izvornim zvukovima, što

je glavna vrijednost jednog jezika, jer ima pravo obilježje jezika izvornoga a ne od drugih potekloga, i jer se lako prilagođuje stilu ljubavnom, govorničkom, epistolarnom. I kad dođe dan da postane obrazovanim jezikom, on će se izjednačiti s drugim modernim kulturnim jezicima, da pače i sa starinskim...» Kad je 1844. Ante Kuzmanić pokrenuo »Zoru dalmatinsku«, Niseteo je to oduševljeno pozdravio, ali je ujedno i žalio što ne može sam pisati na narodnom jeziku, jer je već star da to započne: — imao je tada 70 godina.

Niseteo je imao izrazite sposobnosti za egzaktne nauke, što je posjedovao sposobnost rasuđivanja i smisao za metodski postupak. Kao ilustraciju tome, na polju povijesti, dovoljno je navesti Niseteovo mišljenje i *odnos prema pojmovima Ilir i Ilirija*. Uprkos svojoj zanosnoj himni Iliriji, Niseteo je vjerojatno prvi naš učenjak koji je negirao bilo kakvu etničku vezu između Slavena i starih Ilira, još u vrijeme kad je Gajev ilirski pokret tek bio započeo i kad je takvo mišljenje u neku ruku moglo zvučiti kao hereza. Ali je to uvjerenje stekao na naučnoj osnovi, čitanjem izvora o starim Slavenima. Zanimljiv je Niseteov *rodoljubni afekt* koji je on prenosio i na *stare Ilire*. Budući da su Iliri uvijek bili na zlu glasu kao *gusari*, on i njih brani i spočitava Rimljanima — nasuprot tadašnjoj evropskoj javnosti — da su upravo oni bili najveći porobljivači i gusari. Uopće, kod Nisetea je uočljiva težnja da u svim oblicima svog rada (pa i izrazito naučnim) širi glas i diže slavu svojeg užeg zavičaja i šire domovine.

Odlučan poticaj za rad Nisetea na polju povijesti i arheologije dala su dva važna nalaza u Starom Gradu: godine 1836. veliki *skupni nalaz ilirskih i grčkih novaca*, a 1837. otkrića četiriju *grčkih natpisa*. On osjeća potrebu da se konzultira, pa tako počinje njegova plodna prepiska s arheološkim autoritetima tadašnje Evrope: Emilon Braunom, direktorom Arheološkog instituta u Rimu, Steinbüchelom, direktorom carskog arheološkog muzeja (Münzkabinet) u Beču, te s Rathgeberom, profesorom arheologije na sveučilištu u Gothi i s mnogim drugim.

Osobito je nalaz grčkih novaca u Starom Gradu ilustrativan za Niseteovu pronicljivost i naučni postupak. U spomenutom je nalazu, naime, bilo i mnogo novaca nekoga grada Herakleje. Obrativši se gore navedenima za mišljenje, svi su ga uvjerali da se radi o Herakleji tauridskoj, na Krimu. Nasuprot mišljenju tih korifeja evropske arheološke nauke, netko bi drugi bio ušutio, ali Niseteo, amater-arheolog, nije bio zadovoljan njihovim odgovorom. Tip novca nije odgovarao onima na Krimu, a osim toga obilje nalaza tih novaca upravo na Hvaru (on je sam posjedovao 45 primjeraka) učvršćivali su ga u uvjerenju da se ne može raditi o fluktuaciji novca s dalekog Krima. Samo, trebalo je tek dokazati da bi se nalaz mogao dovesti u vezu s jednom jadranskom Heraklejom. On tada nije nigdje kod grčkih pisaca mogao naći traga o takvoj Herakleji. Međutim, Niseteo je bio uporan, pa je ustrajno čitao grčke izvore, dok nije u djelu Pseudo-Skilaka (anonimni autor jednog geografskog spisa početkom zadnje četvrtine IV stolj. stare ere) našao jednu Herakleju, prema kontekstu upravo na našoj obali. Time je već dobio neko uporište, iako je bio zbunjen činjenicom da ni jedan drugi antički pisac ne spominje to mjesto. Ipak, sad je bio u mogućnosti da izvrši atribuciju i klasifikaciju tih heraklejskih novaca, pa je mogao javiti

Rathgeberu, Branu i Steinbüchelu rezultate svojih istraživanja, a oni su prihvatili njegovu mišljenje. Današnja je arheološka nauka zadržala tu Niseteovu atribuciju, bez obzira na to što jadranska Herakleja nije do danas još sa sigurnošću lokalizirana, te postoji nekoliko hipoteza.

Već spomenuti nalaz četiriju *grčkih natpisa* u Starom Gradu bili su daljnji poticaj Niseteu da se u tom razdoblju života sasvim posveti arheologiji. Tri su od tih natpisa kratki nadgrobni natpisi, sa samim imenima, ali je četvrti natpis sadržavao opširan tekst po kojem se vidjelo da je to neka odluka pučke skupštine. Spominje se grad Pharana, pučka skupština, arhonti, tajnik, neki poslanici i njihov svečani prijem u pritaneju. Niseteo je tu doživio malo razočaranje sa strane Steinbüchela u Beču, koji je nekorektno postupio. Naime, kako se Niseteo nije osjećao dovoljno vještim u grčkom jeziku, slao je natpise drugima na čitanje i mišljenje, pa tako i Steinbüchelu. Kasnije je s iznenađenjem primio vijest da su sva četiri natpisa objavljena u Boeckhovu »*Corpus inscriptionum graecarum*«, ali je kao pronalazač natpisa naveden Steinbüchel. U stvari, Niseteu je i bio cilj da natpisi budu objavljeni, ali je karakteristično za Nisetea kao čovjeka kako je na to reagirao: »*Ne boli me što se g. Steinbüchel imenuje autorom otkrića posluživši se mojom kopijom, a da nije spomenuo mene. Nemam te mane da želim slavičnost. Ali me boli da me nije obavijestio... zato jer da i je javio, da sam znao da su natpisi u vrijednim rukama, ne bih bio zanovetao druge učenjake.*«

Niseteo je po prirodi stvari sudjelovao i u jednom *domaćem naučnom sporu*, u pogledu identifikacije starog grčkog Pharos, tj. da li se radi o današnjem Hvaru ili Starom Gradu. To je pitanje kasnije doveo do kraja njegov prijatelj i učenik *Šime Ljubić*, ali je i Niseteo tretirao to pitanje u *svojim spisima*, koji su *ostali neizdati*. U njegovoj je ostavštini velik rukopis od 400 stranica, »*Memorie staccate*«, u kojem je ovaj veliki poznavalac hvarske arheologije bio iznio sve rezultate svojih arheoloških preokupacija. Ali i kao drugi njegovi rukopisi, i ovaj je ostao netiskan, iako se već bio dogovorio s izdavačem Battarom u Zadru. Naime, Niseteo je u stvari bio cunctator i uvijek je nalazio za potrebno da nešto ispravlja ili da mijenja. Ipak, veliki dio tog materijala Niseteo je objavio u nizu članaka u listu »*Gazzetta di Zara*«, koje je on bio revnim suradnikom. Kasnije, kad je osnovana »*Zora dalmatinska*«, i u talijanskoj verziji tog lista, »*La Dalmazia*«, objavio je više priloga. Niz članaka mu je objavljen i u rimskom »*Bullettino dell'Istituto archeologico*«, na temu nalaza grčkih novaca u Starom Gradu. Ugled, koji je Niseteo stekao tim svojim radovima, pribavio mu je *članstvo u Arheološkom institutu u Rimu*, a kasnije i u bečkom *Središnjem odboru za čuvanje spomenika* (Zentralkommission). Naravno, nisu mogla izostati ni priznanja u domovini. Godine 1850. osnovao je Ivan Kukukljević »*Društvo za povjesnicu jugoslavensku*«, pa je Niseteo iste godine posebnom diplomom imenovan članom toga društva.

Niseteo se nije sustezao da na razne strane šalje pozive i molbe za podršku i pomoć u naučnom radu, u Dubrovnik, u Skadar, u Korčulu, u Split. Rezultat takvih dodira je obilna *6-godišnja arheološka korespondencija s Korčulaninom Matijom Kaporom (od 1835 do 1841)*, koju je kasnije izdao Vid Vuletić Vukasović. Kao lično priznanje Ni-

seteovoj ličnosti treba smatrati to što je g. 1839. došao u Stari Grad talijanski učenjak *Giuseppe Furlanetto*, profesor na sveučilištu u Padovi, da lično vidi arheološku dokumentaciju i probleme oko starog Pharosa, stvari o kojima je Niseteo izvještavao naučnu Evropu. Furlanetto je bio Niseteov veliki prijatelj još iz mladih dana. Godine 1852. (Niseteu je tada bilo 78 godina), došao je u naše krajeve i bio gost u Niseteovoj kući, u Hektorovićevoj Tvrdalju i *Theodor Mommsen*, koji je tada sakupljao materijal za svoje veliko djelo »Corpus inscriptionum latinarum«, pa mu je Niseteo stavio na raspolaganje zbirku crteža latinskih natpisa iz Salone koju je Niseteo, uz znatne troškove, godinama sakupljao. Mommsen je bio impresioniran Niseteovom ličnošću te je na odnosnom mjestu u »Corpusu« zabilježio: *venerabilis vere senex*. U Starom Gradu ga je posjetila i književnica *barunica Morelli*, prijateljica iz mladosti, s kojom je g. 1804—5. izdavao u Veneciji književni list »*Il giornale della letteratura straniera*«. Živ i slikovit prikaz Niseteove ličnosti ostavila je i njemačka književnica *Ida von Dühringsfeld*, koja je god. 1853. sa svojim mužem Ottom bila nekoliko dana gost u Niseteovoj kući. U njenoj knjizi »*Reiseskizzen aus Dalmatien*« jedno je poglavlje (»*bein Professor*«) posvećeno Niseteu.

Niseteo je bio velika ličnost u narodnom životu Dalmacije u prvoj polovini XIX stoljeća, i kao erudit i kao rodoljub. On je u pismu upravi Društva za povjesnicu jugoslavensku g. 1850. ovako pisao: »...*Slaven sam, još od mog djetinjstva govorim slavenski i gajim taj jezik da počastim i da ne zaboravim uspomenu mog pradjeda Petra Hektorovića.*« On je nesebično promicao sve što je moglo biti na korist narodnoj stvari. Velika je njegova zasluga što je našem narodu dao, predavajući mu svoje znanje, potičući ga i bodreći ga, historičara Šimu Ljubića.

[Dio referata o Petru Niseteu (zajedno sa Davorom Miličićem) pročitano na simpoziju »Hvar u prirodnim znanostima« 2/3 oktobra 1975 u Hvaru].